

kem jeziku. Za prvo ugotovitev navedimo primere: *imeti pravico do dela* – *obladat' pravom truda*; *opravljati dejavnost* – *osuščestvľjat' dejatelj'nost'*; *določiti z zakonom* – *predusmotret' v zakone*; *sporazumno določati* – *soglasovanno opredeljat'*; *izvoliti za delegata* – *izbrat'v delegaty* idr. Drugi trditvi ustrezajo naslednji primeri: *obdavčevati* – *oblagat' nalogom*; *nadzorovati* – *osuščestvľjat' (obščestvennyj) nazdor* idr. Lahko zaključimo, da prevladuje v ruskih prevodih prvi tip. Zanimivi so tudi primeri, ko je več slovenskih ali ruskih sinonimov izraženo le z enim leksemom v slovenskem ali ruskem jeziku: *delati* – *rabotat' /trudit'sja*; *določati/ugotavljati/odrejati/definirati* – *opredeljat'*; *določati/potrjevati kandidata* – *utverdzat' kandidata*. Tudi pri frazeološkem glagolu so značilne večkomponentne besedne zveze v ruskem jeziku, če le-te vzporejamo s slovenščino: *neposredno sodelovati* – *prinimat' prjamoe učastie*; *zastopati stališče* – *otstavit' točku zrenija* – ali pa so primeri, ko imamo v slovenščini več komponent, v ruščini pa je en sam glagol: *zaposeliti(koga)* / *dati delo (komu)* – *trudoustroit'* idr.

Lep primer sinonimičnega nizanja ene komponente frazeološkega glagola je naslednja slovenska besedna zveza, ko slovenskemu glagolu ustrezajo kar trije ruski pred samostalniško podstavo v im. in desnim samostalniškim prilastkom brez predloga v roditelju: *verificirati mandat* – *zasvidetel'stvovat'/udostoverit'/podtverdit' podlinnost' mandata*.

Zdi se, da je umestno omeniti tudi nekaj prostih slovenskih glagolov, pogosto rabljenih v jeziku samoupravne prakse, ki pa lahko postanejo del frazeologema, odvisno pač od tega, s katero smiselno komponento jih uporabljamo, npr.: *dogovarjati se* – *dogovorit'sja (o čem)*; *izvirati iz dela* – *vytekat' iz truda*; *odtujevati* – *otčuzdat' (čto, kogo/čto)*; *obravnavati/presojati/pretehtavati/pretresati* – *obsuždat' (čto)*; *obveščati* – *informirovat'/ovedomljat'/postavit' v izvestnost'*; *prispevati k čemu/bití vzrok* – *sposobstvovat' (komu–čemu v čem)*; *razrešiti* – *osvobodit' ot dolžnosti*; *sporazumevati se* – *dogovarivat'sja (o čem)/soglasovyvat'sja (s čem)*. Zadnji glagol se v prevodu nepravilno rabi glede na vid, ker glagol *soglasovat'sja* nima vidske opozicije.

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

KOMUNISTIČNI MANIFEST IN SLOVENSKA PREDVOJNA NEUMETNIŠKA VERZIFIKACIJA

Za slovensko revolucionarno verzifikacijo, ki je nastajala ob marksistično usmerjenem delavskem gibanju, je značilno izredno jasno, enotno in ponavljajoče se idejno sporočilo, ki se na kratko glasi: delavski razred, vrzi kapitalistični družbeni red! Zaledje tega sporočila je najti v glavnem v Marx-Engelsovem Manifestu komunistične partije, ki je bil od vsega marksističnega tiska najprej in najlaže dostopen teoretično večinoma nepodkovanemu delavskemu pesniku.¹ Manifest je bil delavskim verzifikatorjem v veliki meri idejna podlaga. Za več pesmi je lahko dokazati, da so verzificirana obnova popularnih mest tega besedila. Naloga sestavka je to odvisnost dokumentirati, pokazati, katera mesta Manifesta so imela najpomembnejšo vlogo, jih tematsko razvrstiti in pregledati njihov izraz.

¹ J. Munda, Prevodi Marxa in Engelsa v slovenščino, Knjižnica 11, Ljubljana 1967.

Prvi slovenski prevod Manifesta je iz leta 1902 (Karl Linhart v Rdečem praporju), sledili so 1908., 1911., 1919., 1920., 1921., 1926., 1934. Prvo naslednje marksistično delo (Engels, Marx in balkansko vprašanje) je izšlo šele po treh izdajah Manifesta leta 1913. Marksistične misli v delavski poeziji niso spodbudile samo te izdaje; idejno podobo so pesmi lahko zajemale iz številnih citatov iz Manifesta, ki so jih vrinili uredniki delavskih časopisov, da bi z njimi napolnili stran.

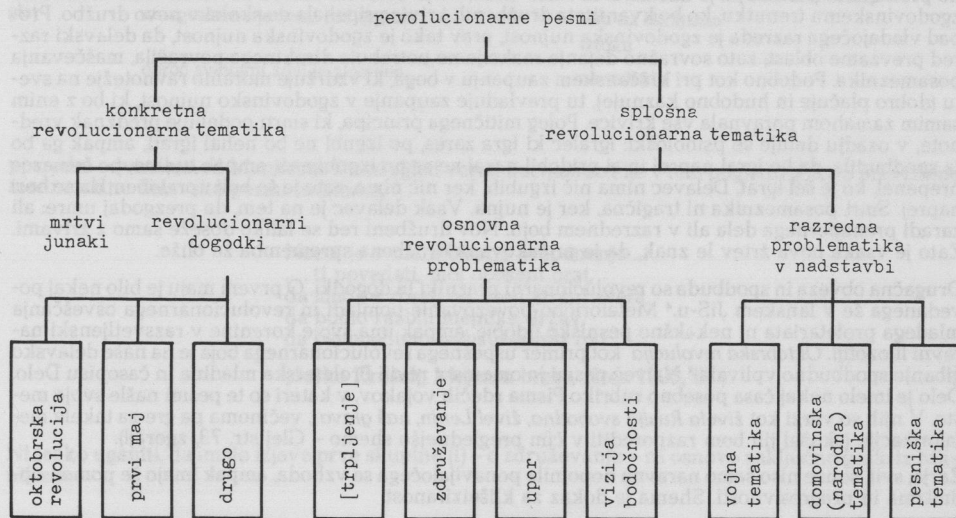
Analiza od zunaj preverja literarna (leposlovna) besedila. Metoda, ki bi bila v primeru estetsko vredne literature vredna graje, se mi zdi tu upravičena, ker gre z izjemo redkih primerov za estetsko nedoraslo verzifikacijo in ker se ta verzifikacija sama opredeljuje kot družbo spreminjevalno početje, ne pa kot nekaj avtonomnega. Pesmi s pesniško tematiko vlogo poezije v revolucionarnem gibanju jasno določajo:

Kujte kladiva, poj, vedro čelo,
pesem proletarsko v novi svet,
dan nastaja in nam kaže sled
v svobodno obljubljeni deželo.

(Franič, Naša pesem, Svoboda (S) 1919, str. 12.)

Še jasneje zahteva družbeno angažiranost od poezije marksistična literarna publicistika ali literarna kritika socialnega realizma. Zahteve po progresivni tendenci (graditeljstvu) in kolektivizmu so znane,² zato jih ni treba obnavljati. Bolj kot liriki se je težija proletkulta posvečala dramatici in romanu (epopeji), ki pa nista uspevala tako, kot bi ta hotela. Čeprav o poeziji niso veliko načelno razpravljali, predstavlja verzifikacija dobro polovico literarnega ustvarjanja v periodiki.³ Avtorji pesmi so večinoma pozabljeni, precej se jih je pojavilo samo slučajno v rubrikah, ki so jih odpirale revije za delavske pesnike (npr. Delo in Svoboda).

Za boljšo preglednost obsežnega verzifikatorskega gradiva naj služi tale tematska razpredelnica, ki bo pojasnila tudi kriterije, po katerih so pesmi prihajale v poštev za pričujočo obravnavo (preglednica je kompozicijsko kazalo članku):

² F. Zadavec, Zgodovina slovenskega slovstva 6, Obzorja, Maribor 1972, str. 100–116.

³ Od preglednih 470 enot literature in literarne publicistike jih je kar 243 v verzih. Če ne upoštevam prevodov in pesmi brez izrecne marksistične ideje, zavzema poezija 41 % naslovov literarne produkcije. Izbor periodike, iz katere črpa članek gradivo, še zdaleč ni popoln, niti v pregledanih listih niso bile izpisane vse tovrstne verzifikacije. Citirane pesmi so iz Prvih majnikov (1898–1828), Delavsko-kmetškega lista (1924–1926, ur. Albert Hlebec, Fran Peterkovič, Dragutin Gustinčič, Dušan Kermavner, proti Bernotovim in Štukljevim marksistom naperjen list), Proletarske mladine (1922–1923, ur. Kusold Alojz in Ciril Štukelj, izd. ur. odbor S. M. I. D. Iskra), Svobodnih glasov (1897, 1898, poučno zabaven list za slovensko ljudstvo, ur. in izd. Rok Drotenik, Celje), Napreja (1903–1911, ur. A. Kristan, izd. Fr. Rinaldo, Idrija), delavskih koledarjev (1902–1929), primorskega Dela (1920–1935, glasilo Socialistične zveze v Julijski Benečiji / glasilo Komunistične stranke Italije / skupno glasilo Komunistične stranke Jugoslavije in Komunistične stranke Italije / in še drugače, ur. Ivan Regent), Neodvisnosti (1936, 1937, ur. S. Hiti, Maribor), Svobode (1896–1898, 1919–1936, družinski list / delavski kulturni mesečnik / ilustrirana kulturna in družinska revija / marksistični mesečnik / marksistični kulturni in izobraževalni mesečnik / in še drugače, ur. J. Ošlak / Fr. Albrecht / R. Golouh / idr.), Kresa (1923, kulturni mesečnik, ur. A. Cerkenvenik, izd. Splošna delavska izobraževalna zveza »Svoboda« za Slovenijo), Delavca (1893–1898, glasilo slovenskih prometnih služabnikov in obrtnišk delavcev, Dunaj), Književnosti (mesečnik za umetnost in znanost, ur. B. Kreft, 1932–1935).

Prvi dve tematski skupini z Manifestom nimata neposredne zveze, tu sta zaradi sistematičnosti. Tema junakov, ki so padli za vrednoto, ni posebnost delavskega pesništva, je pa v njem pogosta, zlasti v partizanski poeziji. V širših socialnih okvirih je krvno zavezanost, ki je poleg kulta mrtvih mogoče izvor te tematike, nadomestila ideja kot združevalni princip skupine. Osnovna misel pesmi tega tipa je: vaše telo je umrlo, a vaša misel živi naprej. Smrt somišljenika je dejansko poraz, saj zmanjša moč skupine enakomislečih. Vendar mitična, skupinotvorna misel obrne tudi primanjkljaj v svojo korist. Skupino okrepi šele nasprotnik, ljudje se združujejo zaradi sovražnika, zaradi skupne nevarnosti. Ko sovražnik ubije člana skupine, to še trdneje poveže ostale. Smrt enega svojih je vedno obveza za preživele, da nadaljujejo njegovo delo. Smrt ni zanikanje, ampak je potrditvev ideje. Z besedami pesnikov:

stoletja pol Te krije zemlja črna,
a duh Tvoj vliwa v nas idejo boja

(Fr. Podrepšek, delavec v Celju, Ob
50-letnici Karla Marxa, S 1933, 182.)

telo Ti v hladnem grobu spi,
duh Tvoj pa v nas le še živi.

(Fr. Škodnik, V spomin Aliji Aliagiću,
Delo (D) 1922, št. 128.)

Veliki mrtveci so Karl Marx (4 krat), Karl Liebknecht, predvojni proletarec Alija Aliagić (2 krat), padli na Zaloški cesti in tako dalje. Mrtvi apelirajo na žive, naj nadaljujejo njihovo delo, živi pa tolažijo mrtve, da tega ne bodo pozabili. V preprostejših pesmih je glavna misel ob mrtvih maščevanje, v idejno prefinjenih pesmih pa je nov mrtvec samo znak, da je delavski razred za korak bliže usodnemu zgodovinskemu trenutku, ko bo kvantiteta družbenih krivic pripeljala do skoka v novo družbo. Propad vladajočega razreda je zgodovinska nujnost, prav tako je zgodovinska nujnost, da delavski razred prevzame oblast; zato sovražno dejanje reakcije ne potrebuje direktnega povračila, maščevanja posameznika. Podobno kot pri krščanskem zaupanju v boga, ki vzdržuje moralno ravnotežje na svetu (dobro plačuje in hudobno kaznuje), tu prevladuje zaupanje v zgodovinsko nujnost, ki bo z enim samim zamahom poravnala vse krivice. Poleg mitičnega principa, ki smrti podeljuje predznak vrednote, v ozadju deluje še psihološki: igralec ki igra zares, po izgubi ne bo nehal igrati, ampak ga bo ta spodbudila, da bo igral naprej in si pridobil nazaj ne samo izgubljeno, ampak tudi to, po čemer je hrepenel, ko je šel igrat. Delavec nima nič izgubiti, ker nič nima, zato je še bolj upravičen, da se bori naprej. Smrt posameznika ni tragična, ker je nujna. Vsak delavec je na tem, da prezgodaj umre: ali zaradi prenapornega dela ali v razrednem boju. Nov družbeni red se lahko doseže samo z žrtvami. Zato je vsaka nova žrtev le znak, da je pričakovana družbena sprememba že bliže.

Drugačna obveza in spodbuda so revolucionarni prazniki in dogodki. O prvem maju je bilo nekaj povedanega že v lanskem JiS-u.⁴ Metaforično povezovanje pomladi in revolucionarnega osveščanja mladega proletariata ni nekakšno pesniško udobje, ampak ima svoje korenine v razsvetljenski naravni filozofiji. Oktobrska revolucija kot primer uspešnega revolucionarnega boja je na naše delavsko gibanje spodbudno vplivala.⁵ Največ pesmi jo omenja v reviji Proletarska mladina in časopisu Delo. Delo je imelo nekaj časa posebno rubriko Pisma rdečih vojakov, v kateri so te pesmi našle svoje mesto. V njih so verzi kot živala Rusija svobodna, živel Lenin, naš glavar, večinoma pa gre za takele metaforizacije (skušal jih bom razporediti v čim preglednejšo shemo – Glej str. 73, zgoraj!).

Zarja, svit, sonce niso samo naravna dopolnila ponavljajočega se vzhoda, ampak imajo še pomen optimizma in progresivnosti. Shema je dokaz za klišeiziranost.

Tri progresivne stopnje revolucionarne aktivnosti, ki tvorijo tri zaporedne skupine pesmi z osnovno revolucionarno problematiko, imajo svoje zaledje v treh ciljnih komunistov, kakor so opisani v Manifestu: »Najbližji cilj komunistov je isti kakor vseh ostalih proletarskih strank:

formiranje proletariata v razred,
strmoglavljenje buržoaznega gospostva,
osvojitvev politične oblasti po proletariatu.«⁶

Večina pesmi izhaja iz opisa trpljenja delavskega razreda, ki samo po sebi ne pomeni nič revolucionarnega. Zavzema količinsko večino besedila, v koncu ali v sporočilnih konicah pa se mu pridružuje zdaj ena, zdaj druga tema, zdaj kombinacija dveh ali celo vseh treh tem. Teme so si v razmerju stopnjevanja. Poenostavljeno lahko te tri stopnje imenujemo stopnja združevanja (I), stopnja boja (II) in stopnja vizije bodočnosti (III). Kjer gre za ponovitev cele trojice, lahko upravičeno govorimo o ne-

⁴ M. Hladnik, Leposlovje Prvih majnikov, JiS 1979/80, št. 4/5, str. 134–137.

⁵ O tem več F. Zadavec, Oktobrska revolucija in slovenska literatura, Pomurska založa, Murska Sobota 1968.

⁶ Marx–Engels, Manifest Komunistične partije, Cankarjeva založba, Ljubljana 1947, str. 29.

!	diktatura proletariata		sovjetska	nam je spodbuda
vidiš li glej	zarjo, kako zarja ti zarja rdeča	se blesti vzhaja	na vzhodu izza vzhodnih tam gor iz daljnega vzhoda	zasij nam in ogrevalo bo širno zemljo nam jasno kaže pot na- prej
da sijalo	solnce prostosti			
in glej	žar svobode ko rdeč pramen svobode	žarno lije	na vzhodu izza vzhoda	
vidiš, prijatelj ko zavel bo	svit drug veter		na vzhodu od vzhoda daljnega, rudečega	
glej	tam je zastava nov val prebujenje	plapola na pohodu dejstvo je že	tam na vzhodu vzhod je že na iztoku da iz vzhoda tam na skrajnem iztoku na vzhodu	kliče vsemu svetu v boj ki se za tvojo svobodo bori ki duše nam in srca drami je brizgnil signal izšla bo svoboda
glej	zmagoslavno je vstal rod teptani obroč svetovni zdaj je zlomljen			

posredni odvisnosti od Manifesta. Delni zgled verzifikacijam so bile v tem pogledu gotovo prevedene mednarodne delavske pesmi in himne.

Nocoj je v meni blazno hrepenenje ...
... ti povedati, moj obešeni brat,
da smo se zbrali od vseh strani sveta,
da bomo razbili mejnike držav,
da osvobodimo naš suženjski rod.

(Joško Krošelj, Mojemu bratu, Kres 1923, 81.)

Ni težko uganiti, da imajo izjave prve skupine (I) – o združevanju – za osnovo zaključno geslo iz Manifesta:

PROLETARCI VSEH DEŽEL

ZDRUŽITE SE!

vsi trpini		združite se
sužnji		združite se v mogočni bojni roj
trpini / vsi		združite se (2-krat)
beda		(da) se skupno združil
kmeti, sužnji, delavci		(ko) združimo se vsi
brat		združi se
	(da) v	združitvi moč je zgolj
proletj z vseh dežel naše zemlje		podajte si svoje roke

proletarec dragi in sotrpini ti kmet		podajte žuljave si roke
masa trpeča	(da)	se zbira smo se zbrali od vseh strani
bratje		strnimo se
vsi za teboj		se v goste strnejo vrste
socialisti	(hej)	v vrste smelo uvrsti se k nam vzgôji nas v sodruge
proletariata		solidarnost naj živi

Kakor je videti, se je drugi del parole bolj ohranil, prvi pa je bil v večji meri izpostavljen pesniškim (sinonimnim) transformacijam. Če grem po Toporišičevem seznamu modifikacij⁷ preverjati, kako sta se spreminjala ali ohranjela predikat in aktant, pridem do naslednjih zaključkov: kolikost (istovetnost) je večinoma ohranjena – gre za množinska aktanta; ohranjen je skladenjski naklon, veletnost povedi – gre za poziv; tudi oseba največkrat ostaja ista, tj. druga; opazne so na izvor nevezane okrepitev (strnimo se trpini, masa trpeča, sužnji, tlačani), če take oblike še lahko štejem za modifikacije.

Za drugo (II) tematsko skupino (razrednega boja) sta izhodišče citata: »Komunisti ne morejo skrivati svojih nazorov in namenov. Odkrito izjavljajo, da se dajo njihovi cilji doseči le z nasilnim prevratom vsega dosedanjega družbenega reda.«⁸ in »Proletariat, najnižja plast sedanje družbe, se ne more dvigniti, se ne more zravnati, ne da bi pognal v zrak vso vrhno stavbo plasti, ki tvorijo oficialno družbo.«⁹ Klišejskost pesniških interpretacij bo najlepše vidna iz preglednice.

	hajd zdaj (za dela čast) pojdimo vsi v kliče vsemu svetu (bodočnost) kliče vas v odločilni	v boj v boj v boj v boj boj	veselo
ko sleherni drami dušo slehernega trpina	bode vaš poklic to dela sveti bodi to delo mora biti korak nameri	boj boj boj v boj do boja	
	duh tvoj vliva v nas	idejo boja	
	ki se (za tvojo svobodo) mi se hočemo vzpodbuja nas vsekdar (za svobodo se) in začni	v boju s tem svetom bori boriti boriti borbo	
vzdrami se Torej delavci	– in pokleti svet	en zamah se zruši v prah En sam zamah se zruši v prah v prah	
	prokleti svet se gradove zlate nam besedo reci, da in gremo, da in mi smo da bomo pomagaj v nas pa tedaj vžgal se je	zruši se v sovrag moreči zrušimo carstva in nasilje rušitelji vsega, kar je razbili mejnike držav razbiti svet robstva upor	

⁷ J. Toporišič, Slovenska slovnica, Obzorja, Maribor 1976, str. 423–437.

⁸ Manifest, str. 51.

⁹ N. d., str. 27.

vstani	suženj	in	se upri
		naj vas prevzame srčen	odpor
vstani		in	udari
	mi	kujemo že dan za dnem	udar na udar
		in sleherni	udar – vihar
		seme krvi je seme	viharja
		da ob tla buržuj bo	se vojskujemo
		zlato telo bo	poteptan (Žx)
ko vstane rudar iz črne globine			padlo z višin
		se zakleli, da	v metež bomo potegnili svet
		še mnogo bo	krvi prelite

Iz sheme razberemo označen skladišni naklon (velelni – poziv, želelni), ki je včasih nadomeščen s hotenjskim kvalifikatorjem (moram). Opazna je k čustvenosti povedi prispevajoča elipsa (gradove zlate v prah) in za to vrsto poezije nepričakovano pogost pasiv (se zruši v prah, buržuj bo poteptan itd.). Časovno določata poved v glavnem sedanjik in prihodnjik. Slaba šestina izjav je v odvisnih stavkih. Proletarsko nasilje je dveh vrst. Prvič je objegjeno z vizijo bodočnosti in bo tam (pod III) tudi obravnavano. Formula zanjo bi bila lahko *osvoboditev za*.

Druga pa bo v obliki sheme prikazana tu – formula zanjo bi se glasila *osvoboditev od*.

raztrgajmo	okove
raztrži	verige
pomagajte nam strgati	verige gorja
stresi s silnih ramen	okove
strese s pleč	okove sam
vrzimo proč	okove
ko bo /.../ odvrigel	vse verige in okove
sprostimo se	okov in zmot
da zruši se nam	moč okov
ki prebije	okove sedanje sužnosti in solz
da zažgejo	moč okov
sledove zabrišimo	suženjskih dni
razbiti	svet robstva
konec	tlačanstvu

Drugi del sintagme izkazuje veliko stalnost, dalo pa bi se ga navezati na stavek iz Manifesta: »Vladajoči razredi naj *trepetajo* pred komunistično revolucijo. Proletarci nimajo v njej nič *izgubiti* razen svojih *verig*. *Pridobiti pa jim je svet.*«¹⁰

Na neposredno interpretacijo stavkov so navezane pesniške izjave:

Vstani suženj in se upri
Izgubil boš verige, a zadobil prostost!
 (Mladi komunist, Delavcem, D 1921, 12).

Nedolžna bitja se trpinčijo
 proletariatu zavest dajejo,
 da bodočnost je njegova
 in z njo ves svet ...

(A. S., Zavest, D 1922, 127.)

Svobodnejše prepesnitve so:

nas, ki borimo se za zore nove,
 nas, pred katerimi vesoljstvo *trepeče*

(Mile Klopčič, Plamteči okovi, PMI 1923, 40.)

Izjemni so bolj prefinjeni, bolj zastrti sporočilni konci:

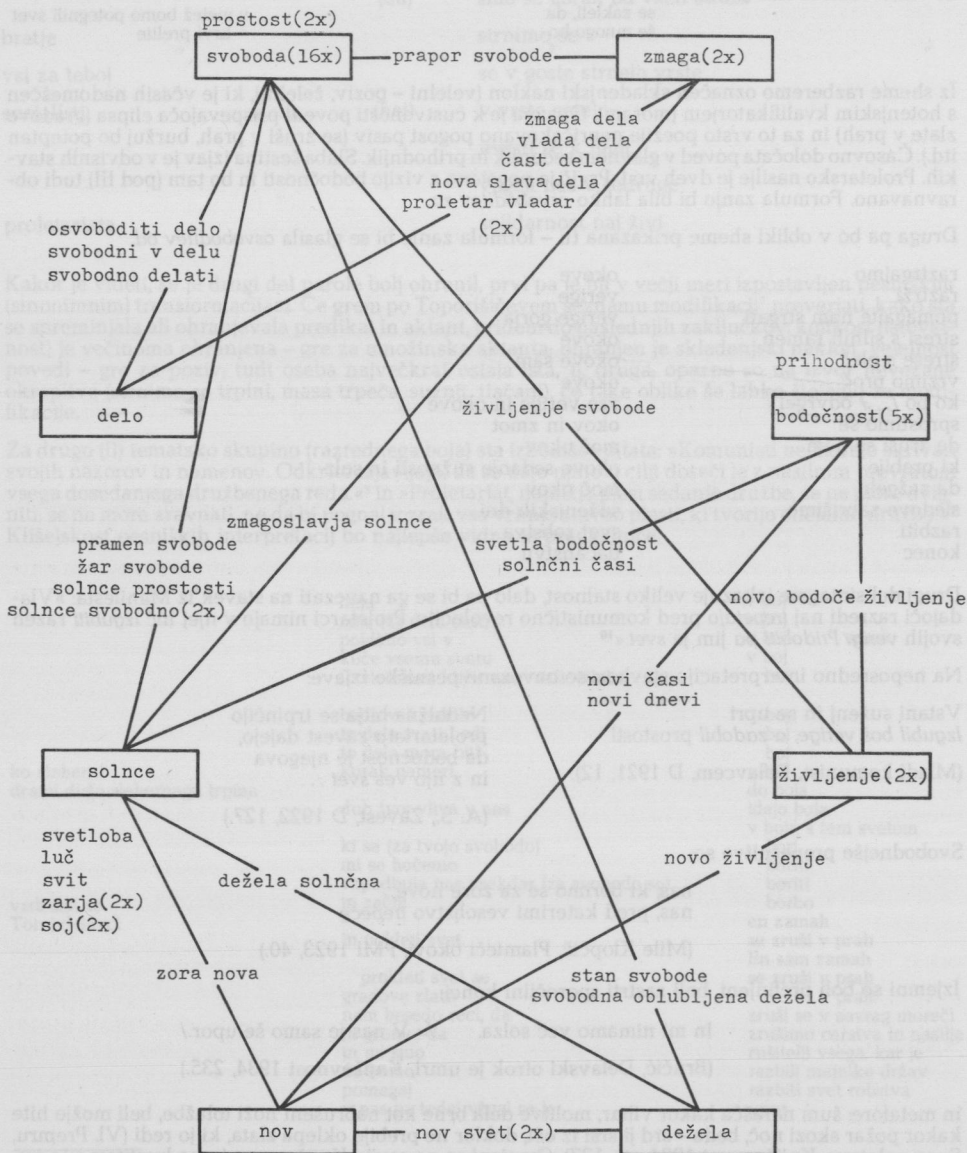
In mi nimamo več solza. / = V nas je samo še upor./

(Brnčič, Delavski otrok je umrl, Književnost 1934, 235.)

in metafore: šum narašča kakor vihar, molitve dela brne kot nabrušeni noži tolažbe, beli možje hite kakor požar skozi noč, beda – srd ji srši iz oči, dokler ne prebije oklepa zlata, ki jo redi (VI. Premru, Sneg naletava, Književnost 1934, str. 127). Omejeni so na revijo Književnost in na kvalitetnejše avtorje, ki pa se izmikajo pričujoči klasifikaciji.

¹⁰ N. d., str. 51.

Še bolj abstraktno racionalni so verzji, ki jih lahko strpamo v tretjo tematsko skupino (III) – k vizionarskim izjavam. Teh je tudi največje število. Že neizčrpen pregled je ponudil 77 tovrstnih verzov, tj. – ena tretjina pesmi premore perspektivistično, optimistično, progresivno ali vizionarsko tematiko. Kljub številnosti je le kakih osem produktivnih označevalcev komunističnega najstva. Inovativnih poimenovanj ni. Variantnost dosegajo besedila z več ali manj poljubnimi kombinacijami med produktivnimi centri. (Zanimivo bi bilo primerjati, kakšne vrste kombinacij nastopajo v kakšnem drugem tipu nekonformistične poezije, npr. v partizanskem pesništvu.)

(nova družba, nov val, veter drug, pomlad)

Iz preglednice so izpuščeni sicer pogosti izrazi, ki pa se uporabljajo nepovezani z drugimi: pravica (4 x), stara pravda (5 x); vstajenje, prebujenje (sodita bolj k tematski fazi II), naš dan, naš veliki, večni, rdeči dan, bratstvo, enakost ipd.

V tej skupini je nekaj pesmi, ki so natančneje obnove nekaterih mest Manifesta. Njihovo politično funkcijo kaže že pomenljiv nepesniški naslov ene izmed njih – Diktatura proletariata je proletarski absolutizem (Hugo Sonnenschein, D 1923, 147.). Za primerjavo naj bodo tele:

in solnce za katero se vojskujemo in željno pričakujemo, bo na naš obzor prišlo in ne bo <i>nikdar</i> več zašlo.	takrat se bo iz rdečih zarij rodil naš veliki, večni, rdeči dan.
(J. F., Naša pesem, D 1922, 132.)	(Hrastoj, Pošast na tronu, PMI 1923, 125.)

Manifest pa pravi takole: »/. . / da pa je ta boj dosegel zdaj stopnjo, ko se izkoriščani in zatirani razred (proletariat) ne more več osvoboditi izkoriščujočega in zatirajočega razreda (buržoazije), ne da bi hkrati vso družbo za *vedno* osvobodil izkoriščanja, zatiranja in razrednih bojov.«¹¹

Zanimiva je razporeditev aktantov (delovalnikov). Enakomerno se izmenjujeta delavski razred, ki si aktivno prizadeva za nov družbeni red, in najstvo, ki po logiki zgodovinske nujnosti samo prihaja, je samo sebi zadostno.

vzide (4 x)	osvobodimo (2 x)
vlada (3 x)	se borimo (2 x), se vojskujemo
vstane (2 x), se zbudi	zgradimo (2 x)
se rodi (2 x)	hočemo, terjamo, zahtevamo
pride (2 x)	pridobimo, zadobimo
živi, je	ustanovimo
gori, ogreva	
vodi (2 x)	

Prva skupina z zgodovinsko nujnostjo kot aktantom je, kakor je opaziti, bolj klišeizirana. Vzrok je med drugim gotovo tudi udobje, na katero v nasprotju z drugo skupino asociira slovnična forma.

Slaba polovica delovalnikov (najstev) se nahaja v odvisnih stavkih. Najproduktivnejša je med njimi skupina namenilnih odvisnikov (12). Poraja se iz obrazca

(poziv) v boj + da bi dosegli najstvo / = nam. odv. /:

(Mladina le naprej, da se svetovni proletariat osvobodi, pojdimo vsi v boj veselo, da na svetu vladalo bo delo, vzdrami se in začni borbo, da pridobiš si z njo svobodo, ko sleherni korak nameri v boj, da vzide soj, iskreč, plamteč, rdeč itd.).

Najpogostejše sredstvo za izražanje prihodnosti je v odvisnikih sedanjik. Pri neodvisnih stavkih so za modifikacijo propozicije najopaznejše prvine skladenjski naklon (velelnik, želelnik *z naj*), voluntativnost (hočem terjam, zahtevam)¹², od časov pa označeni prihodnjik. Produktivne so tudi predlož-

ne zveze: za (svobodo) 7-krat
do (svobode) 4-krat
k (svobodi) 4-krat
v (svobodo) 2-krat

Za različno modifikacijo propozicije je krivo razlikujoče se razumevanje Marxovih stavov: »Buržoazija proizvaja predvsem svojega lastnega grobarja. Njen propad in zmaga proletariata sta enako neogibna.«¹³ Propad razrednega sovražnika je zgodovinska nujnost, torej bo samo prišlo do nje (od tod prihodnjiške in sedanjiške oblike in najstvo kot subjekt akcije). Manj udobno in idejno zrelejše pa je nadaljnje sklepanje: ker je subjekt zgodovinske nujnosti družba, se mora za svojo zmago proletariat sam potruditi (od tod velelniške in želelniške oblike ter odvisniki).

Besedila se dajo po stopnji apelativnosti razvrstiti v lestvico. Spodaj so tista, ki opozarjajo na izkoriščevalno razmerje dveh razredov (eni delajo, drugi trpijo):

¹¹ N. d., str. 7.

¹² Toporišič modifikacije v tem smislu nima; Tzvetan Todorov (Die narrativen Transformationen, v: Poetik der Prosa, Athenäum, Frankfurt am Main 1972) bi to imenoval transformacija načina in oblike.

¹³ N. d., str. 28.

Ti raja delavska, ti ustvarjaš
vse, kar nosi krasni svet,

...
in glej /kdo/ uživa vso krasoto:

...
to nenasitni je lakomni gospod.
In venomer reži se ti buržuj.

(Mladi komunist, Delavcem, D 1921, 13.)

Sledijo besedila, katerih sporočilo je v vprašalnem skladijskem naklonu: ali mora vedno ostati tako, kdaj drugače? (Davorin, Móra našim krajem vlada, PMI 1922, 40; J. J., Naša svoboda, PMI 1922, 10.) Naslednja stopnja je nikalna modifikacija povednega naklona: ne, tako ne more biti vedno. Četrta stopnja ugotavlja zgodovinsko nujnost zmage delavskega razreda in se vživlja v vizijo bodočnosti.

Ampak

zgodilo se bo, da bo tudi nekoč berač prdril v bogato hišo.

(Horvat Drago, Sneg, S 1934, 12.)

Zadnja stopnja so pesmi, ki odkrito pozivajo v boj.

Domovinska tematika je v revolucionarnih pesmih obdelana po vodilu iz Manifesta: »Delavci nimajo domovine.«¹⁴

Doma nima proletar.

(E. K., Kje je moj dom, Svoboda 1896, 11. okt.)

Spozna trpin, da domovina
beseda le je za kalina,

...
ljudi
da bi prevarali.

(Jugovic, VI., Vojna, DKl 1926, 1. maj.)

Tudi iz *naslovov* pesmi se da potegniti za proletkult značilne sklepe. Malo jih je, ki se ne dajo uvrstiti v obširno paradigmo gramatično ali pomensko podobnih.

pesem	klic	-	komu? (daj.)	:	kaj! (vel.)
čigava? (rod.)	:	mi-	,	naš-	

S *klic ali pozdrav* se začenejo Klic proletarca, Klic iz duše proletarca, Klic, Klic žene človeštvu, Klic večera; Pozdrav živim, Pozdravljen rdeči prapor, Pozdravljeni! Delavski pozdrav. Na vprašanje *komu* odgovarjajo Proletarcu, Proletarcem, Delavcem, Delavcem, Vsem, ki trpe, Vsem, ki trpijo, Vsem stanovom dela, Vam omladincem, Mladini za prvi maj, Mladinskemu dnevu, V januarju zaprtim sodrugom, Briškim kolonom, Današnji družbi, Proletarski knjigi, Narodu, Padlim, Karlu Liebknechtu, Majski svetlobi, Njim. Več kot polovica se jih obrača na množični subjekt. Na naslovnika apelirajo s pozivom: Poziv, Vprašanja delavki, Na plan, trpin! Bratje! Luči! Svet naj bo proklet! Delaj – počivaj! Besed! Ne sanjajte! Pomni! Zapoj si pesem! Pripovedni naslovi imajo tipično rodilniško zvezo: Pesem proletarca, Pesem proletarca iz devete dežele, Pesem revolucionarjev, Pesem brezposelnih, Pesem trpinov, Pesem o delu (2-krat), Pesem rudarjev, Pesem rudarja, Budnice rudarja, Kovačeva balada, Koračnica, Socialistična koračnica, Mladinska, Tožba ubogega, Tožba brezdomcev. Množični subjekt je poudarjen tudi v pesmih z *mi* – in *naš* –: Mi hočemo, Mi, kar nas je kovačev, Mi, proletarska mladina, Mi vojska svobode smo, Mi kopljemo, Oni in mi; Naša pot, Naše hrepenenje, Naš vzor, Naš rdeči maj, Naš praznik, Naš panteon, Naša svoboda, Naše božično drevo, Naša pesem (5 krat). Najstvo, ki ga označuje drugi del sintagme z *naš* –, je poimenovano tudi samostojno: Solčna dežela, Solčna molitev, Upanje, Vizija, Plameneče misli, V bodočnost, Svoboda, Rusija, Rdeča zvezda. Precej je zgolj opisnih, tematskih naslovov, ki pa ne povedo veliko: Delo, Delavec, Proletarec, Duša delavca, delavski otrok; Mučenik, Vajenec – trpin, Kovač, Rudar, Čistilec parnih kotlov, Upornik, Kmetški stan itd. Trije omenjajo v naslovu Marxa, drugi naslovi so posebnosti.

V članku je šlo v glavnem za iskanje podobnosti, za rekonstruiranje klišejev, ki so botrovali nastanku verzifikacij. Zato je moralo izpasti nekaj kvalitetnih posebnosti (zlasti iz revije Književnost – npr. Brnčić), ki se od obdelanih razlikujejo toliko, da bi bila njihova uvrstitev v zgornje obrazce preveč špekulativna.

¹⁴ N. d., str. 35.

Vplivnosti med Manifestom in delavskimi revolucionarnimi pesmimi ni bilo težko dokazati, saj so bile za obdelavo pregledane samo take, ki tej odvisnosti ustrezajo. Tu je bilo podanih nekaj tipičnih ubesedovalnih modelov. Seznam bi lahko razširili z iskanjem stičnih točk med pesmimi in drugim marksističnim tiskom ali s primerjavami s prevedeno nemško delavsko poezijo. Neobdelano ostaja vprašanje strukture, tj. tipičnih povezav med posameznimi tematsko-idejnimi žarišči in néizgovor- ni kulturološki ali politološki sklepi, ki bi se jih iz članka dalo potegniti.

Prikazani so bili klišeji za izražanje dosežkov oktobrske revolucije, za poimenovanje komunističnega najstva, izrazni klišeji za načine dosege tega najstva, shematičnosti v pesmih, posvečenih mrtvim, ter v naslovih verzifikacij.

Miran Hladnik
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ZAPISKI O SLOVENSKI KNJIŽEVNOSTI V ZADARASKI REVIJI »ISKRA«

V svoji disertaciji o pomembnosti revij »Iskra«¹ v hrvaški književnosti, o reviji, ki je izhajala v Zadru v letih 1884–1887 in 1891–1894 in jo je urejeval duhovnik Nikola Simić, je Mladen Dorkin opozoril tudi na tri prispevke o slovenski književnosti.² Zdi se nam vredno, da spregovorimo o njih tudi mi zato, ker so izšli v reviji, ki je imela več kot samo obroben pomen za razvoj takratnega hrvaškega literarnega življenja in je v program seznanjanja bralcev s književnostmi Evrope vključila tudi slovensko.

»Iskra« je izhajala v Zadru, ki je bil stoletja dolgo v rokah tujcev, pa so zato domoljubi v mestu dajali domači besedi, prosvetnemu in kulturnemu delu ter zvezam s slovanskim svetom še poseben pomen v boju proti italijanskim in germanskim vplivom, raznarodovanju in pozneje irenditizmu. Revija je dalje po svojih zmožnostih pripomogla h kulturnemu, gospodarskemu in političnemu zedinjenju hrvaških pokrajin, posebno vključevanju Dalmacije v vsehrvaško kulturno življenje (v njej sta sodelovala med drugimi tudi S. S. Kranjčević in V. Nazor). Izhajala je v osemdesetih in devetdesetih letih preteklega stoletja, ko so hrvaški kulturni delavci poudarjali potrebo demokratizacije književnosti, ki naj raste iz ljudstva za ljudstvo, kar je »Iskra« v praksi izpolnjevala. Obenem pa je bila s svojim bogatim in pisanim programom, v katerega je kritično vključevala evropsko slovstvo, tudi list za takratnega izobraženca in je tako prerastla zadarske in dalmatinske okvire.

Predvsem je igral eno glavnih vlog v »Iskri« mladi duhovnik, izšolan v tujini, Jakša Čedomil, po Dorkinu »književni kritičar evropskih kriterija u „Iskri“«². »V tujini se je seznanil s kritičnimi metodami sodobne italijanske in francoske kritike.«³ Toda vse Jakšino privatno znanje bi ostalo le kabinetsko, če ne bi v zadarsko, po obsegu skromno revijo, temperamentno vnesel v takratno hrvaško kritiko Sainte-Beuva in Taina ter njune poglede. »Jer upravo zato što mi nemamo valjane kritike, ... naša književnost je slaba, nezrela, stoji na mrtvoj točki.«⁴ Jakša je torej zahteval iz provincijskega Zadra tudi od učenih zagrebških književnikov znanstveno analizo, prodorno, argumentirano, hrabro, ostro, toda pošteno, resnično in nepristransko. In prodril je v Zagreb, seveda ne brez nasprotnikov. Sveži veter je tako prihajal iz Pariza preko – Zadra. Od tu se je oglašal Jakša tako kot Cankar iz Dunaja, oba sta se oglašala celo proti svetlim takratnim literarnim veličinam (npr. Kumičić). V Kumičiću je Jakša našel vse, kar je ta lahko prevzel od Senoe, naštel pa tudi, česa se je naučil pri Zolaju. Zavrgel je nekaj veličin, ki so se tisti čas ukoreninile kot kamni mejniki. Čedomil Jakša je dajal takšen ton danes že obledelim lističem zadarske »Iskre«: »Kao i svaki drugi književni list, treba da stoji na visini današnjeg vremena, da upozna občinstvo sa nekim obćim pitanjima, a da se drži barem u kritici modernih kriterija.«⁵

¹ Mladen Dorkin, Časopis »Iskra« 1884–1887 in od 1891–1894, doktorska disertacija, Zadar 1979. – Enciklopedija Jugoslavije 4, Zagreb 1960, str. 371: Iskra, I. književno-poučni časopis, pokretan u dva navrata u Zadru, prvi put 1884, drugi put 1891. U prvij seriji časopis izlazilo 3 godine, do 1886, u drugoj 4 godine, do 1894. Uredjivao ga je N. Šimić, a suradjivali su u njemu hrvatski pisci iz Primorja (M. Bregović, S. Buzolić, J. Čuka, J. Despot, P. Kasandrić, R. Katalinić-Jeretov, S. S. Kranjčević, V. Medini, V. Nazor, M. Ostojić, M. Pavlinović, M. Sabić, D. Sirovica, N. Šimić). Pored originalnih radova, časopis je objavljivao prijevode, pretežno iz savremene italijanske i francuske književnosti.

² Dorkin, Zadarska revija, 5–6, 1980, str. 369.

³ Dorkin, Zadarska revija, 5–6, str. 371.

⁴ Dorkin, Zadarska revija, 5–6, str. 37.

⁵ Dorkin, Zadarska revija, 5–6, str. 374.